

סיכום

להסיר את הנוצה שעל העור (רד"צ הופמן).

על פי השיטה שיש להסיר את הנוצה שעל עור הזפק, דנה הסוגיה כיצד לעשות זאת. לדעת תנא דבי ר' ישמעאל יש להסיר אותה בעזרת סכין, כדי שלא יוסר העור שאינו כנגד הזפק. בברייתא אחרת משתמע שאין צורך להשתמש בסכין, ופירושה שנוי במחלוקת. להלכה נחלקו ראשונים: יש שכתבו שיש להוריד את העור ביד (רמב"ם, וכן משמע בתוספות בחולין), ויש שכתבו שיש להשתמש בסכין (תוספות בזבחים, וכן משמע ברש"י על התורה).

נאמר בתורה שיש להסיר את המוראה והנוצה של עולת העוף לפני הקטרתה, ובמשנה הוזכרה גם הסרת בני המעיים. בגמ' מובאת מחלוקת תנאים בעניין הוצאת המוראה והנוצה, ונחלקו הראשונים בהבנת מחלוקת זו ויחסה למשנה: יש סוברים שהסרת הנוצה מוסכמת, ואילו הוצאת בני המעיים שנויה במחלוקת (רמב"ן); ויש סוברים להיפך (מזרחי בדעת רש"י). להלכה יש להסיר גם את הנוצה וגם את בני המעיים. מהאחרונים יש שחידשו שהמחלוקת עוסקת בקורקבן בלבד (מלבי"ם), או שלכל הדעות אין צורך

מערכה קסג. הבדלה במליקת חטאת העוף ועולת העוף (סה-ב-סו,א)

הסוגיה עוסקת בשאלה האם קיים איסור להבדיל בחטאת, וזאת סביב שיטתו המיוחדת של ר' אלעזר בר' שמעון: "שמעתי שמבדילין בחטאת העוף". שיטה זו לא נפסקה להלכה², אולם אגב הדיון מתבררות הלכות למעשה: מבחינת הזמן – הדבר ברור שמותר לכהנים האוכלים את החטאת להפריד את ראשה מגופה, והאיסור להבדיל נאמר בשלב כלשהו בתהליך הקרבת העוף, והסוגיה עוסקת בהגדרת זמנו המדויק של האיסור. מבחינת מעשה האיסור – הסוגיה מגדירה את ה"הבדלה": מהו הגבול בין המליקה הנדרשת בחטאת לבין ההבדלה, שאסורה בה? ומהו המעשה הנדרש בעולת העוף, שמצוה להבדיל בה?

האיסור להבדיל בחטאת וגדרו

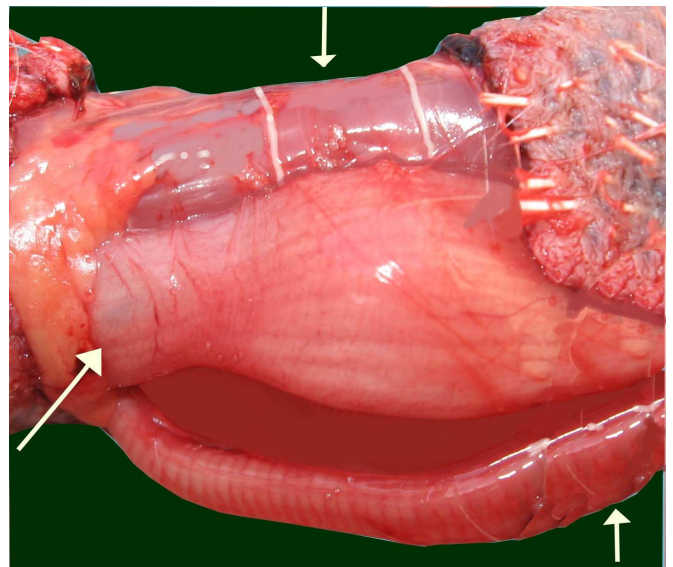
הגמ' אומרת שמאמרו של ר' אלעזר בר' שמעון: "שמעתי שמבדילין בחטאת העוף" מנוגד למשנתנו: "הבדיל בחטאת – פסל". מימרא זו סותרת לכאורה גם לפסוק המפורש "ולא יבדיל!" הגמ' מבארת את טעמה של שיטה זו, ומחלוקתה עם משנתנו, בשתי דרכים עקרוניות:

על פי מסקנת הסוגיה (דעת ר' ירמיה), סובר ראב"ש שאין איסור כלל להבדיל בחטאת. לדעתו הפסוק "לא יבדיל" לא בא לאסור את ההבדלה, אלא רק לומר שאין חיוב להבדיל כפי שנדרש בעולה (בניסוחו של הרמב"ם בספר המצוות, שורש ח: לא "אזהרה" אלא "שלילה"). ומשנתנו חולקת בדבר, וסוברת ש"לא יבדיל" הוא איסור.

אולם לשיטת האמוראים בראשית הסוגיה (דעת רב חסדא, רבא, אביי) ראב"ש מודה ש"לא יבדיל" פירושו שאסור להבדיל בחטאת, ובכל זאת התיר את הדבר במצבים מיוחדים. בהבנת תנאי ההיתר וטעמו נחלקו רש"י ותוספות, כפי שיבואר.

קכד. הרמב"ם שם אף פוסק שלוקים על כך, אך בספר המצוות (ל"ת קיב) השמיט את המלקות, ומדבריו בהקדמה לספר, שבכל מקום שיש מלקות – יזכיר זאת, נראה שהשמיטת זו מכוונת.

נאמר בתורה על חטאת העוף: "ומלק את ראשו ממול ערפו ולא יבדיל" (ויקרא ה,ח). כלומר, יש למלוק בלי לנתק לגמרי את ראש העוף מגופו. לעומת זאת בעולת העוף נאמר: "ומלק את ראשו והקטיר המזבחה... והסיר את מראתו בנצתה והשליך אתה אצל המזבח... ושסע אותו בכנפיו לא יבדיל", והקטיר אתו הכהן המזבחה" (ויקרא א,טו-יז). נאמרה כאן הקטרה נפרדת לראש ולגוף, ומכאן לומדת הגמ' (סה,א), שכבר בשעת המליקה הכהן מבדיל את הראש מן הגוף. על כן אומרת משנתנו (סד,ב): "הבדיל בחטאת, ולא הבדיל בעולה – פסל".

גרונו של העוף וחלקיו הנדונים בסוגיה. בראש התמונה נראית המפרקת, שבעורף העוף. היא עשויה עצמות ובשר ובתוכה עובר חוט השדרה, לכל אורך גבו של העוף. באמצע התמונה נראה הוושט, בו עובר המזון מן הפה ועד אברי העיכול (הוא נראה כאן מעט רחב מכפי שהוא בדרך כלל, והובלט לצורך הצילום). בתחתית התמונה נראה הקנה (הוא חרוץ לרוחבו, ומורכב מחוליות, בניגוד לוושט, שחרוץ לאורכו), המשמש לנשימה ומגיע לריאות.

1. ההבדלה המוזכרת בפסוק זה היא הבדלת חלקי הגוף זה מזה לקראת הקטרה (ראה אודותיה מערכה קסא), ואין לה כל קשר להבדלה הנדונה במערכה כאן – ההבדלה במליקה בין הראש לבין הגוף.

2. רמב"ם הל' מעשה הקרבנות ז, י; יראים סי' שיט; סמ"ג ל"ת שכז; חינוך מצוה

את מליקת החטאת מ"מעשה עולה", וממילא מותר להבדיל. ואילו לדעת משנתנו חתיכת רוב הבשר איננה חיונית, ולכן יש לחשוש שמא לא יחתוך ולא ישהה (עין שטמ"ק אות כו-כוז), ולפיכך אסור להבדיל. לפירוש זה מחלוקתם מדרבנן בלבד, האם גזרו על מקרה שבו ההבדלה מותרת מדאורייתא, כששהה, מפני מקרה שבו היא אסורה, כשלא שהה (ק"ר אורח).

שיטת תוספות: איסור עצמי להבדיל את החטאת לפני הזאת הדם

תוס' (ד"ה ור' אלעזר ובחולין כא, ב ד"ה ואינו) מקשים על רש"י מן הסוגיה בחולין (שם), בה אומר ר' אלעזר בר' שמעון עצמו שמליקת חטאת העוף איננה אלא בסימן אחד, ואסור להבדיל בה!⁷ סתירה זו בין מאמרי רב"ש מביאה את תוס' לפרש כך: לדעת רב חסדא ושאר האמוראים בתחילת הסוגיה, איסור "לא יבדיל" כולל שני עניינים: א. אסור להבדיל לפני הזאת הדם, וזהו איסור עצמי, אפילו אם אין כאן "מעשה עולה". ב. אסור להבדיל גם אחרי ההזאה, אך זאת רק אם החטאת תיעשה כ"מעשה עולה"⁸. מה שהתיר רב"ש להבדיל הוא רק לאחר ההזאה, ובטעם הדבר נחלקו האמוראים: רב חסדא – משום שהמיצוי אינו מעכב וכבר נגמרה מצותו.⁹ רבא: משום ששהייה פוסלת בעולה, והזאת הדם בין שני הסימנים מהווה שהייה הפוסלת¹⁰, ונמצא שמליקת הסימן השני איננה "מעשה עולה". אביי: משום שחובה לחתוך את רוב הבשר אחרי הסימן הראשון, וכשיחתוך אחר כך גם את הסימן השני אין זה "מעשה

שיטת רש"י: איסור ההבדלה – אם החטאת נעשית כעולה יסוד שיטת רש"י הוא, שעניינו של האיסור להבדיל הוא שלא לעשות את חטאת העוף כמו עולת העוף, שבה יש הבדלה³. ממילא, אם תיעשה החטאת בצורה מסוימת שפסולה בעולה – מותר יהיה להבדיל בה, כי אין כאן "מעשה עולה". תפיסה זו של האיסור מוסכמת בין התנאים⁴, והמחלוקת בין משנתנו לבין רב"ש היא רק בפרטים מסוימים בהלכות החטאת או העולה, ושלוש דעות נאמרו בדבר, באיזה פרט נחלק:

1. רב חסדא: לדעת רב"ש המיצוי בחטאת אינו מעכב, וניתן לעשותה ללא מיצוי, וכך לא תדמה לעולה. באופן זה – מותר גם להבדיל בה. ולדעת משנתנו המיצוי מעכב, ואם גם יבדיל – נמצא מעשה החטאת וזה למעשה העולה⁵, ולכן אסור להבדיל.
2. רבא⁶: לדעת רב"ש המולק את העולה ושוהה זמן מה בין מליקת סימן אחד למשנהו (בין חיתוך הקנה לחיתוך הוושט, או להיפך) – פסל את העולה. לפיכך, אם יעשה כן במליקת החטאת – אין זה "מעשה עולה". ומכיוון שבמליקת החטאת יש צורך לחתוך גם את רוב בשר העורף, לאחר מליקת הסימן הראשון, וחיתוך זה נמשך זמן מה, נמצא שגם אם לאחר מכן יבדיל את הסימן השני – אין זה מעשה הכשר בעולה. ולדעת משנתנו שההייה האמורה איננה פוסלת בעולה, ואם יבדיל – עשה "מעשה עולה".
3. אביי: הכל מודים ששהייה פוסלת בין הסימנים בעולה, אבל לדעת רב"ש חיוני לחתוך בחטאת את רוב הבשר לאחר הסימן הראשון, וכך תהיה שהייה המפקיעה

בחולין כא, א (ע"ש רש"י ד"ה האמר) וקנב, (ורש"י ד"ה עולת העוף), מהן מוכח שלדעת רב"ש אסור להבדיל לגמרי בעולה, אלא ימלוך רוב שניים ותו לא. ג. רב"ש מצריך שהחטאת תהיה מחוברת למצוה לכתחילה, אלא שאם הבדיל לא פסל, ומכאן למד שאף בעולה לכתחילה לא יבדיל לגמרי (תוספות אחרות) לספרא (שם). מרש"י כאן ניתן להבין כדעה זו, שכתב "שמבדילין – שאם הבדיל לא פסל", אולם בד"ה ור"א בר"ש כתב: "הלכך אם רצה להבדיל – יבדיל", ועיין ראש המזבח.

מן התוספתא (זבחים ז, ב) משתמע כפירוש השלישי: "ר' אליעזר בר' שמעון אומר: חטאת העוף שמלקה כתיקנה והבדיל בה (בשני הסימנים, ויש גורסים: "בה") – כשרה". מלשון דיעבד "כשרה" נראה שלכתחילה מודה רב"ש שאסור להבדיל (עוד משמע קצת מהתוספתא שמדובר שהבדיל מיד עם המליקה, ולא כדעת תוס' להלן שרב"ש הכשיר בהבדלה רק לאחר ההזאה).

8. בק"ר אורח (ד"ה ופירשו התוס') ובחזון איש (סי' יז, ז), תמהו על שיטה זו, מדוע יש הבדל עקרוני בין לפני ההזאה לבין אחרי ההזאה? בשלמא לדעה שהמיצוי אינו מעכב – מובן הדבר, שבהזאה כבר נגמרה מצותו, אבל לדעה שהמיצוי מעכב (כדעת רבא, ראה בהערה הבאה), מה הטעם לחלק בין לפני ההזאה לבין לפני המיצוי?

9. מכיוון שהזאת הדם מכפרת בלא המיצוי – הקרבן לא יכול עוד להיפסל מחמת שעשאוהו כעולה, וכעין דברי הגמ' (כט, א): "אחר שהוכשר יחזור ויפסל?". פירוש זה שונה משל רש"י, שמכיוון שהמיצוי אינו מעכב ניתן לבטלו, וכך לא יהיה "מעשה עולה", ובנקודה זו יש יתרון בפירוש תוס', שלפיו לא נאמר בגמ' חידוש גדול זה, שלדעה שהמיצוי אינו מעכב – מותר לבטלו. לשיטת תוס' יש לשאול: מדוע רבא ואביי נזקקים לטעם מיוחד כדי להתיר את ההבדלה אחרי ההזאה? הרי סברה פשוטה היא שלאחר שהוכשר הקרבן לא יפסל עוד! וצריך לומר שלדעתם המיצוי מעכב (ק"ר אורח, וכן מתבאר מהדיון בסוף תוס' על שיטת רב הונא ויחסו לפירוש האמוראים בסוגיון).

10. ולא כרש"י, שהשהייה נגרמת מחיתוך רוב הבשר, ולשיטתו רבא סובר שלכולי עלמא חובה לחתוך רוב בשר.

3. כך מוכח מפירוש רש"י לדברי האמוראים להלן, ולשון השטמ"ק (אות טו): "ומה דאמר קרא לא יבדיל – היינו בשביל שלא יעשה עולת העוף בחטאת העוף", וכן כתבו בפנים מאירות ובטהרת הקודש.

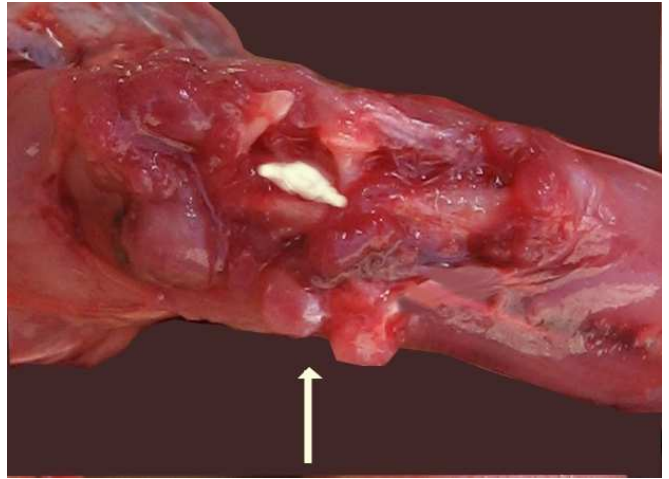
4. כך עולה מביאורי הגמ' לדעת משנתנו, ולא אמרה שלדעת המשנה "לא יבדיל" הוא איסור מוחלט.

5. אמנם בחטאת יש הזאה, אבל הזאה זו אינה מפקיעה את הדבר מ"מעשה עולה", שכן עולה שהיוו ממנה ואחר כך מיצו – אף היא כשרה (שטמ"ק אות יז ותוס' להלן סו, ב ד"ה ואלא במיצוי). גם שינוי המקום, שהחטאת למטה והעולה למעלה, אינו מספיק להפקיע מ"מעשה עולה", וזקוקים אנו לשינוי במעשה הנעשה בגוף העוף (תוס' ד"ה קעביד וטהרת הקודש).

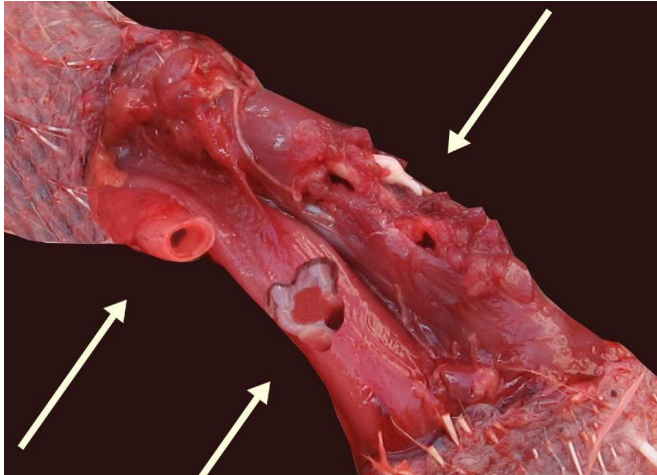
6. כך הגרסה לפנינו ובכתבי יד. בתוס' ד"ה ור"א: "רבה" (אך בתוס' המקביל בחולין כא, ב; רבא), וגרסה זו מובנת יותר מסדר האמוראים בסוגיה, כי בדרך כלל אביי קודם לרבא, כדברי הרא"ש (בבא מציעא פ"ד סי' יט): "יראה דרבה גרסינן הכא ולא רבא, שלא מצינו בכל הגמרא שקבע רב אשי דברי רבא קודם אביי, כי אביי מלך קודם רבא והיה פותח תחלה בבית המדרש, הלכך נקבעו דבריו תחילה". אפשר שכאן השתנה הסדר כדי לסיים ב"רוב בשר מעכב איכא בינייהו", ולהסמיק לזה את הדיון על החיוב לחתוך את רוב הבשר לכתחילה.

7. לשון רב"ש שם: "כמשפט חטאת העוף: מה להלן כשהוא אחוז הראש בגוף מזה, אף כאן כשהוא אחוז הראש בגוף מזה". ביישוב סתירה זו מצאנו בראשונים כמה דרכים: א. דבריו כאן "שמעתי" הם בשם רבו, ולא דעתו (רב"ד לספרא ויקרא חובה יח, ג, בתירוץ הראשון; רשב"א בחולין שם, והעתיק מהגמ' כאן: "שמעתי שמבדילין בעולת העוף", וראה המשך דבריו שם, וצ"ע). ב. לשון רבא"ש בחולין: "מה להלן (בחטאת) כשהוא אחוז הראש בגוף מזה, אף כאן (בעולה)". אין כוונתו שחובה שראש החטאת יתחבר לגופה, אלא שאם ירצה אינו חייב להבדילם. על פי זה גם בעולה כוונתו כך, שאין חובה להבדילה לגמרי אבל גם אין איסור אם תובדל (רב"ד לספרא בפירושו השני; רמב"ן ר"א"ה ור"ן בחולין שם). על כך הקשו תוס' מהסוגיות

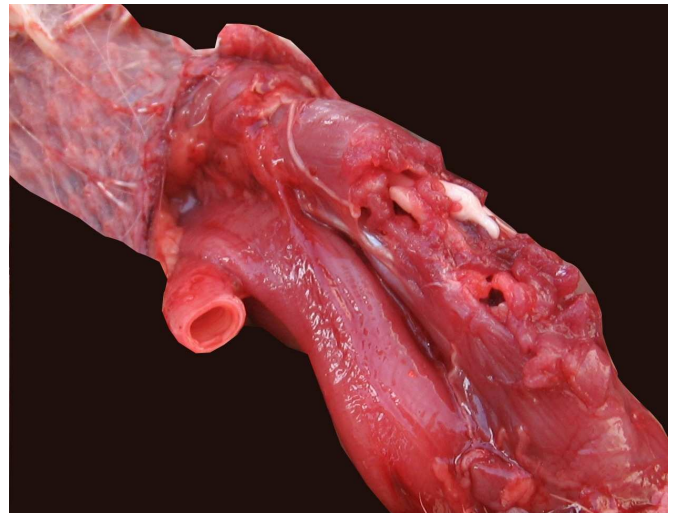
תוס' מביאים את רבנו תם, שחידש יתירה מזו: גם לפי ר' ירמיה בסוף הסוגיה, שפירש לדעת ראב"ש את "לא יבדיל" כ"אין צריך להבדיל", הרי זה דווקא לאחר ההזאה, ואילו לפני ההזאה יש איסור הבדלה¹².

שלב ראשון במליקה: שכיבת מפרקת בלי רוב בשר. החוט הלבן במרכז המפרקת הוא חוט השידרה. בתחילת המליקה יש לשבור את המפרקת בלי לחתוך את רוב הבשר, על מנת שהעוף לא ימות לפני מליקת הסימנים, הקנה והוושט.

שלב שני במליקת עולת העוף: חיתוך שני סימנים ואחריו חיתוך רוב הבשר. הקנה חתוך וגם הוושט חתוך ברובו (על פי הברייתא "שניים או רוב שניים", וראה הערה 13). לדעת רוב הראשונים, לאחר מליקת שני הסימנים יש לחתוך את רוב הבשר שבמפרקת. חטאת העוף שנמלקה באופן זה – הרי זו "הבדלה" הפוסלת אותה, לפי שיטת רש"י ורוב הראשונים.

שלב שני במליקת חטאת העוף: חיתוך סימון אחד ואחריו חיתוך רוב הבשר. הקנה חתוך והוושט שלם (אפשר היה גם הפוך, לחתוך את הוושט ולהשאיר את הקנה). כעת המפרקת שבורה עם חיתוך רוב הבשר, וזאת יש לעשות רק לאחר חיתוך הסימון.

מה נחשב "הבדלה", המחויבת בעולה ואסורה בחטאת?

מכל הסוגיה עולה, כאמור, שקיים קשר בין ההבדלה שנאסרה בחטאת לבין ההבדלה המחויבת בעולה, והחיוב לעשות כן בעולה הוא הגורם לשלילת הדבר בחטאת. יש לברר מהו היקף החיתוך המדובר בעורף העוף, שנחשב כ"הבדלה".

לשון הברייתא (סה,ב): "כיצד מולקין חטאת העוף? חותך... עד שמגיע לוושט או לקנה. הגיע לוושט או לקנה – חותך סימון אחד או רובו, ורוב בשר עמו. ובעולה – שניים או רוב שניים"¹³. מכאן, שמצות ההבדלה בעולה היא חיתוך שני הסימנים, וממילא, זהו גם האיסור להבדיל בחטאת, ואסור למלוך בה יותר מסימון אחד. וכן משמע מהגמ' לעיל: "שהייה בסימון שני בעולת העוף מעכב איכא בינייהו",

עולה, כי העוף כבר מת בחיתוך הסימון עם רוב הבשר¹¹. לדעת ר' ירמיה בסוף הסוגיה אין איסור בהבדלה כלל, אבל הסוגיה בחולין אינה כשיטתו.

החטאת כמעשה עולה, יש מקום להבין כך גם את חיוב ההבדלה בעולה, שעניינו רק שלא יעשה את העולה כמעשה חטאת. ומכיוון שכך, אפשר שגם אם לא הבדיל אין זה מעכב, כי כל עוד לא היו, אלא מיצה – אין זה מעשה חטאת. מכל מקום, בקרן אורה (סה,ב ד"ה אמר רב חסדא וסו,א ד"ה חטאת העוף) מסיק שעניינה של ההבדלה בעולה איננו כדי שלא תיעשה חטאת, אלא זהו עניין עצמי, כדי שימצה את כל הדם (סברה מעין זו מופיעה בתוס' סו,א ד"ה אלא מעתה: "דמסברא הוה אימינא דמבדיל, לפי שצריך לדם"). רק בחטאת לא מובן מסברה מדוע אסור להבדיל, ולכן נצרכה הגמ' לומר שהטעם הוא שלא תדמה לעולה. לעומת זאת, בזבחי צדק (סו,א) האריך לקיים דברי הרע"ב, שהבדלת העולה אינה מעכבת לדעת ראב"ש, ואפילו לדעת רבנו רק הבדלת הסימנים מעכבת, ולא הבדלת כל הראש (אף לשיטת הרמב"ם להלן, שלכתחילה חובה לעשות כן).

13. הגמ' בחולין (כא,א) מפרשת ש"שניים" נאמר לדעת רבנו דראב"ש, המצריכים הבדלה גמורה של הסימנים, ו"רוב שניים" נאמר לדעת ראב"ש, המצריך שהראש יהיה אחוז בגוף. פירוש אחר שם: שתי האפשרויות כדעת ראב"ש, ו"שניים" פירושו רוב הניכר הדומה כשניים.

11. ולא כרש"י, שחיתוך רוב הבשר פוסל בעולה משום שהייה שבו. לפי תוס' אי אפשר לפרש כך, כי לדעתם מדובר בהבדלה אחרי ההזאה, ואם שהייה שבהזאה אינה פוסלת בעולה – על כרחך דעת אב"י ששהייה אינה פוסלת בעולה כלל, אף לא בחיתוך רוב הבשר. לכן נזקקו תוס' להסביר אחרת מדוע חיתוך הבשר פוסל בעולה, ומתיר את ההבדלה בחטאת. תוס' מציינים לגמ' בחולין (כ,ב), שממנה הסיקו שלדעת אב"י אי אפשר להשלים את המליקה לאחר מיתה, ועל פירושה בגמ' שם עיין במים קדושים ובקרן אורה ד"ה ושינויא דאב"י.

12. על פי הדיון הנ"ל בשיטת ראב"ש במי שהבדיל בחטאת, דנו האחרונים בשיטתו במקרה ההפוך, במי שלא הבדיל בעולה. יש שכתבו שלדעתו כשם שאם הבדיל בחטאת הרי זה כשר כך גם אם לא הבדיל בעולה (רע"ב פ"ז מ"ב ותוס' יו"ט שם, ראה לעיל מערכה קנח, הערה 5). לפי מסקנת הגמ', שראב"ש מפרש את "לא יבדיל" כ"אין צריך להבדיל", לכאורה אין יסוד להקל בעולה שלא הבדיל בה. אדרבה, מכיוון שהמילה "והקריבו" מלמדת שיש חילוק בין חטאת לעולה (ראה להלן), ולדעתו בחטאת אין איסור להבדיל – על כרחך בעולה יש חיוב להבדיל. ברם, לפי סברת רב חסדא וסיעתו, כפי שפירש רש"י, שעניינו של "לא יבדיל" הוא רק שלא יעשה את

בעולת העוף פסק הרמב"ם (שם ו,כ): "מולק שם את ראשה ממול ערפה ומבדיל". הרמב"ם אינו מגדיר בבירור את ההבדלה, אך מלשונו לגבי חטאת העוף הנ"ל משתמע שהצריך לנתק לגמרי את ראש העולה מן הגוף. בהל' כג שם כתב: "כיצד מולקין? קוצץ ויורד בצפורן... וצריך לחתוך שני הסימנים בעולה כשהוא יורד". כאן נראה כדעת רש"י, שמליקת העולה היא שני סימנים בלבד, אבל נראה מלשון הרמב"ם שיש כאן שני עניינים: המליקה בצפורן, וההבדלה: המליקה בצפורן צריכה לכלול את שני הסימנים, ולאחריה יבדיל וינתק את כל הראש מהגוף, לאו דווקא בצפורנו¹⁷. וכך פשוט לשונו בפירוש המשנה (זבחים ו,ה): "וממה שאמר בחטאת העוף לא יבדיל למדנו שעולת העוף יבדיל, כלומר שיחתוך את הראש ויבדילנו בשעת המליקה".

הסמ"ג (ל"ת שכז) סייע לשיטת הרמב"ם מן ההשוואה להקטרה, "הראש בעצמו והגוף בעצמו", ממנה משתמע שההבדלה מוחלטת, כאמור¹⁸. אולם רבים מהאחרונים תמיהו על שיטת הרמב"ם, ויש שדחו את שיטתו לגמרי (ים של שלמה חולין פ"א סי' מב; ליקוטי הלכות כאן). בלחם משנה יישב לשיטתו את הסוגיות המוכיחות שההבדלה היא בשני סימנים, וכתב שלדעת הרמב"ם הלכה זו שנויה במחלוקת תנאים בברייתא בחולין שם: תנא קמא, האומר "הראש בעצמו והגוף בעצמו", מצריך הבדלה מוחלטת בעולה, ולדעתו מותר להבדיל שני סימנים בחטאת, והלכה כמותו. ואילו ר' ישמעאל שם, האומר "אי מה להלן [בחטאת] מולק ואינו מבדיל בסימן אחד... ת"ל 'זהקריבו'" סובר שבחטאת אסור להבדיל את שני הסימנים, ובעולה די בהבדלת שניהם. דרך אחרת ליישוב הקשיים בשיטת הרמב"ם: המקורות הדנים על הבדלת הסימנים, האם די בשניים או ברוב שניים, אין כוונתם שדי להבדיל בסימנים, אלא ההבדלה מצריכה גם חיתוך הבשר והעצמות, אלא שאם עשה כן והשאיר את הראש מחובר לגוף בסימנים – עדיין לא קיים הבדלה (ערוך השולחן סי' עז,ח; הר המורה הל' מעה"ק ז,ו).

חיתוך רוב הבשר בחטאת ובעולה

הגמ' מביאה ברייתא האומרת שבמליקת החטאת יש לחתוך את רוב הבשר לאחר חיתוך הסימן, קנה או וושט.

מליקתו היא הבדלה. תוס' שם (ד"ה ואינו) ושטמ"ק כאן (סד,ב אות ו ואות כא) סוברים אחרת, שלכתחילה מצוה לשחוט שני סימנים, ובכל זאת מחמת איסור ההבדלה יש למלוק אחד בלבד, ולא יותר ממה שחינוי לכשרות השחיטה. על פי זה הסביר השטמ"ק באופן אחר את ההיתר להשלים את הסימן הראשון, שלא מסתבר שהתורה מחייבת להפסיק את המליקה באמצע סימן (אך לדעת רש"י המצוה לכתחילה לשחוט שני סימנים היא מדרבנן, עיין חולין כז,א ורש"י ד"ה אחד בעוף, ולכן אין זה משנה את הגדרת ההבדלה מדאורייתא).

17. בכך ניתן ליישב לשיטתו את הברייתא "כיצד מולקין?... ובעולה שניים", שכוונתה למליקה מלבד ההבדלה שלאחריה. אולם הר"י קורקוס (בהל' כ) והקריית ספר פירשו את הרמב"ם כדעת רש"י, שההבדלה היא מליקת שני סימנים.

18. אולם בעשין קפ כתב כרש"י: "ומבדיל כל שני הסימנים בעולה". וכן בעשין קפא, על חטאת העוף: "ולא יבדיל – אינו מולק אלא סימן אחד".

שחיתוך הסימן השני מהווה הבדלה האסורה בחטאת, והאפשרות להתיר זאת היא רק מחמת שהייה בין הסימנים. עוד נאמר בגמ' בחולין (כ,ב): "...עולת העוף דבעיא שני סימנים... כדי לקיים בה מצות הבדלה. אי הכי עור נמי?... כל שישנו בשחיטה – ישנו בהבדלה, וכל שאינו בשחיטה – אינו בהבדלה". הרי שמצות הבדלה היא חיתוך הסימנים בלבד, ואין צורך לחתוך את עור העולה. ובברייתא שם (כא,ב, בדברי ר' ישמעאל): "אי מה להלן [בחטאת העוף] מולק ואינו מבדיל בסימן אחד (כלומר, משאיר סימן אחד ואינו מבדילו. רש"י), אף כאן [בעולת העוף] מולק ואינו מבדיל בסימן אחד? ת"ל 'זהקריבו'".

בברייתא כאן (סה,א) משתמע אחרת: "אי מה להלן מולק ואינו מבדיל אף כאן מולק ואינו מבדיל? ת"ל 'ומלק... והקטיר': מה הקטרה הראש לעצמו והגוף לעצמו, אף מליקה הראש לעצמו והגוף לעצמו". משפט זה מופיע בברייתא מקבילה בחולין (כא,ב), בדברי תנא קמא שם. מדרשה זו משתמע שבמליקת העולה יש להפריד לחלוטין את הראש מן הגוף, כשם שהם מוקטרים בנפרד, וזוהי ההבדלה שנאסרה בחטאת. אם כן, מליקת שני סימנים מותרת בחטאת, ואילו בעולה נדרש יותר מכך.

בעניין זה נחלקו ראשונים. שיטת רש"י¹⁴ ורוב הראשונים¹⁵, שבחטאת יש למלוק סימן אחד בלבד, ומליקת שני סימנים אסורה בה, "דכיון דכתיב 'ולא יבדיל', ועוף הכשרו בסימן אחד, כל מה דעביד טפי מהכשר – הבדלה היא" (רש"י חולין כא,ב ד"ה ואינו)¹⁶. בעולה חובה למלוק שני סימנים לפחות, ואין צורך לנתק לגמרי את הראש מהגוף, דהיינו לחתוך גם את העור (על חיתוך הבשר ראה להלן). הברייתא "הראש לעצמו והגוף לעצמו" פירושה שיש להבדיל את שני הסימנים, ואין צורך בהבדלה גמורה (רש"י חולין כא,ב ד"ה אף מליקת עולה).

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ז,ו), לעומת זאת, פוסק: "חטאת העוף כיצד היתה נעשית?... ויורד בצפורנו עד שיחתוך הסימנים או רובו של אחד מהן ואינו מבדיל הראש מן הגוף, ואם הבדיל פסל ולוקה". לדעתו מותר לחתוך את שני הסימנים, ואין זו הבדלה האסורה עד שינתק כליל את הראש מן הגוף.

14. סד,ב ד"ה ואינו מבדיל, ד"ה הבדיל בחטאת, סה,ב ד"ה מתניתין, פירוש בויקרא ה,ח, ועוד.

15. תוס' (סה,ב ד"ה ור"א: "כשהבדיל סימן שני... פסול משום שעשה מעשה עולה בחטאת, שיש כאן הבדלה בשנים... כמו בעולה"); רשב"ם (ויקרא ה,ח); חזקוני (ויקרא א,טו, ה,ח); רז"ה (חולין ה,ב דפי הרי"ף); רמב"ן (בהשגות לספר המצוות, שורש א, ד"ה וטרם אתחיל): "וכן המחלוקת של הבדלת סימן אחד בחטאת העוף, דלרבנן לא יבדיל הוא לאו ולר' אלעזר בר' שמעון מאי לא יבדיל אין צריך להבדיל"; רשב"א (משמרת הבית, בית שני שער א', דף כב,ב); רי"ד (בפסקיו כאן, נדפסו ב'מוריה' קח עמ' ד); מאירי (חולין יט,ב ד"ה חטאת העוף); פירוש הספרא המיוחס לר"ש משאנץ (ויקרא נדבה פרשת ז,ה).

16. לפי זה היה מקום לאסור מליקת סימן שלם, שכן מדין שחיטה די ברוב הסימן. רש"י שם מסביר, שהשלמת הסימן היא קיום מצות שחיטתו לכתחילה, ולכן מליקת כולו אינה נחשבת הבדלה, ואילו שחיטת סימן שני איננה מצוה לכתחילה, ולכן

דבמפרקת ורוב בשר כדין חטאת היתה נעשית, וכן דעת הרשב"א (שם כא,א) והמאירי (שם יט,ב). לדעתם, יש לעשות זאת דווקא לאחר מליקת שני הסימנים, כדי שלא תיעשה בתחילה כחטאת (מאירי שם).

גם בעולה לא הזכיר הרמב"ם במפורש שצריך לחתוך את רוב הבשר, וכתבו המפרשים שלדעתו אכן צריך לחתכו, והדבר מובן מאליה ממה שכתב שצריך להבדיל את הראש מן הגוף לגמרי (קרבן אורה; הר המוריה הל' מעה"ק ז,ו).²²

לאחר מליקת העולה: ניתוק מלא של הראש מן הגוף. לשיטת רוב הראשונים אין צורך בכך במליקת העולה, ורק לצורך ההקטרה יש להפריד תחילה את הראש ולהקטירו. לשיטת הרמב"ם ניתוק הראש הוא ה"הבדלה", שנדרשת במליקת העולה ופוסלת במליקת החטאת.

פסול שהייה במליקה

כאמור, רבא סובר שלשיטת משנתנו שהייה בין הסימנים בעולה אינה מעכבת, ולשיטת רב"ש מעכבת. באשר לשיטת אב"י, אליבא דרש"י שהייה מעכבת, ואליבא דתוס' אינה מעכבת.²³ הרמב"ם לא הזכיר עניין זה.²⁴

דיון זה מעלה את השאלה העקרונית, האם הדברים הפוסלים בשחיטה פוסלים גם במליקה.²⁵ הרב"ז בתשובה (ח"א סי' רנד) האריך בדבר, וציין לדעות שונות בראשונים: יש אומרים ששהייה אינה פוסלת (רשב"א חולין כ,א), כפי שדרסה וחלדה אינה נוהגת; ויש אומרים שפוסלת (ר"ן שם בשם הרא"ה), משום שאם שהה לאחר שנקב את הסימנים וטרם סיים את המליקה – נחשב העוף כניקב לפני מליקתו, וטריפה הוא.

יש שהקשו על הרשב"א מהסוגיה כאן, שמפורש בה

רש"י מציינ, על פי הגמ' בחולין (כ,ב), שאסור לחתוך את רוב הבשר לפני מליקת הסימן, מפני שעוף שנשברה מפרקתו עם רוב הבשר נחשב כמת, ומליקת הסימנים צריכה להיות בעודו חי. נמצא שיש למלוך בצפורן מחודדת, כך שלא יחתוך את רוב רוחב העורף אלא יעשה כעין חור בעורף עד המפרקת והסימנים, ובלשון המאירי (חולין יט,ב): "צריך להזהר שלא יחתוך רוב בשר עם העצם... אלא חותך את העצם בצפרנו הקצרה והמחודדת וישאר רוב בשר קיים, ואחריה חותך הסימנין ורוב בשר עמהם"¹⁹.

כאמור, לדעת אב"י נחלקו תנאים האם חיתוך רוב הבשר מעכב (שיטת רב"ש), או לא (שיטת משנתנו). לדעת רש"י הנ"ל בפירושו הסוגיה, רבא סובר שלכולי עלמא רוב הבשר מעכב, ואילו לדעת תוס' רבא לא עסק כלל בעניין זה.²⁰ לדעה שרוב הבשר מעכב, מובנו של הדבר שזוהו חלק מעצם המליקה. לעומת זאת לדעה שאינו מעכב, מצותו לכתחילה איננה אלא כדי שיצא ריבוי דם (מקדש דוד סי' כח,ג).²¹

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ז,ו) לא הזכיר כלל את חיתוך רוב הבשר במליקת החטאת, ותמה על כך בלחם משנה (הל' מעה"ק ו,כג). בקרבן אורה מסביר את הרמב"ם על פי שיטתו הנ"ל בהבדלה (כפי שהוסברה על ידי הלחם משנה, שיש מחלוקת תנאים בדבר): מכיוון שבחטאת מותר למלוך שני סימנים, נמצא שעיקר ההבדל בין העולה לחטאת הוא בעניין חיתוך רוב הבשר, והוא ההבדלה המחויבת בעולה ואסורה בחטאת. הגמ' כאן, המצריכה חיתוך רוב בשר, הולכת בשיטה השניה, שבחטאת מותר למלוך סימן אחד בלבד ומליקת שני סימנים היא ההבדלה, ולשיטה זו אפשר למלוך את רוב הבשר עם הסימן האחד.

באשר לחיתוך רוב הבשר בעולה, בלשון הברייתא: "ובעולה שניים או רוב שניים" לא מפורש האם חיתוך הסימנים הוא בנוסף לרוב הבשר, ומצאנו מחלוקת ראשונים בדבר: הר"ז (חולין ה,ב בדפי הרי"ף) כתב: "ונראה לי שבעולת העוף לא היה צריך לחתוך רוב בשר, כי הבדלת שני סימנין... קיימא במקום רוב בשר". והרמב"ן (חולין כ,ב) דחה סברה זו: "זוהו רחוק, שאם כן מצינו הבדלה בחטאת העוף שאינה בעולת העוף, והתורה אמרה בחטאת העוף 'לא יבדיל' ובעולת העוף בעינן הבדלה, ואלו הוה הכי לא הוה תני בברייתא 'ובעולה שניים או רוב שניים', דמשמע

24. בשפת אמת תמה על כך, וכתב שראוי לפסוק ששהייה פוסלת, כדעת רבא אליבא דמשנתנו. אך ראה בהערה הקודמת, שלתוס' רב חסדא סובר כאב"י. בקרבן אורה כתב שמסתימת הרמב"ם משתמע ששהייה אינה פוסלת, כי הסימן השני וחיתוך רוב הבשר נועדו רק לקיום מצות הבדלה (אין זה ברור, שכן מלשונו בפ"ו הל"ג משמע שמליקת הסימן השני בעולה היא חלק מהמליקה).

25. חמש הלכות הן בשחיטה, שיש לדון עליהן במליקה: א. הגרמה, כשחלק מן המליקה לא נעשה במקום הראוי לה, "מול ערפו" – הלכה זו נוהגת במליקה לכל הדעות, כמפורש בגמ' בחולין כ,א. ב. דרסה – אינה נוהגת (חולין כ,א): "קוצץ ויורד וזוהי מצותה", ורמב"ם הל' מעה"ק ו,כג. ג. עיקור – אינה נוהגת (חולין כ,ב): "אין עיקור סימנין בעוף... במליקה", ורמב"ם שם. ד. חלדה – אינה נוהגת, שכן הצפורן חודרת בתוך המפרקת ואיננה מגולה (עיין חולין כ,ב ורש"י ד"ה לא אמרו, ו'איסור והיתר לרש"י סי' קח). ה. שהייה – נחלקו בה ראשונים, כדלהלן.

19. המאירי ביומא (מ,ז), כתב, שהקושי בכך הוא הגורם שהמליקה נחשבה מהעבודות הקשות שבמקדש.

20. ראה לעיל הערה 10.

21. ודימה זאת לדין ש"מצוה למרק" בשחיטת בהמת קדשים (יומא ל,א), ולדעתו הכוונה גם לחיתוך הבשר, וראה 'שערי היכל' למסכת יומא, מערכה סז. ב'ראש יוסף' (חולין כא,א) כתב שדין רוב בשר הוא הלכה למשה מסיני, או נלמד מלשון הכתוב: "ממול ערפו", שיחתוך גם את העורף.

22. מכל מקום, משתמע מחלוקת הלכותיו (פ"ו הל' כ וכו') שחיתוך רוב הבשר איננו מעצם המליקה, ולפיכך אינו חייב להעשות בצפורן, כפי שהתבאר.

23. ראה לעיל הערה 11. נראה שגם בשיטת רב חסדא סוברים תוס' שאינה מעכבת, שכן אם היתה מעכבת – היה מותר להבדיל אחרי ההזאה אפילו אם המיזוי מעכב, ואין זה 'מעשה עולה'.

השיטה המקובלת בראשונים, שבחטאת יש למלוך סימן אחד בלבד, והמולך שני סימנים הרי זו הבדלה האסורה. בעולה יש למלוך שני סימנים, ואין צורך ביותר מכך. שיטת הרמב"ם, שבחטאת חובה למלוך סימן אחד, אבל מותר גם למלוך שניים, ואילו בעולה חובה להבדיל לגמרי את הראש מן הגוף. שיטתו מוקשית מכמה סוגיות, והאחרונים התחבטו ביישובה.

במליקת החטאת יש לחתוך גם את רוב בשר העורף, אך זאת לאחר מליקת הסימן. קיימת מחלוקת בגמ' האם הדבר מעכב. הרמב"ם לא הזכיר כלל שצריך לחתוך את רוב הבשר בחטאת.

במליקת העולה, דעת רוב הראשונים שלאחר מליקת שני הסימנים יש לחתוך גם את רוב הבשר (רמב"ן רשב"א ומאירי; משמע ברמב"ם), ויש חולקים (רז"ה).

מצאנו מחלוקת בגמ' האם שהייה בין מליקת שני הסימנים מעכבת ופוסלת בעולה, כפי שהיא פוסלת בשחיטת בהמה. משתמע שבמליקת הסימן הראשון הכל מודים ששהייה פוסלת, אך בראשונים בחולין מצינו מחלוקת בדבר.

לכאורה ששהייה פוסלת בסימן הראשון, ורק בסימן השני בעולה נחלקו, האם הוא חלק מעצם המליקה או שאינו אלא למצות הבדלה (חשק שלמה להלן ט,א). בעל 'שרידי אש' (ח"ב סי' ו פרק ה) מסביר את הסוגיה לשיטתו כך: שהייה תוך כדי מליקת הסימן איננה פוסלת, אבל שהייה בין הסימנים "מעכבת", כלומר שאם שהה בין המליקה להבדלה אין זו "הבדלה", לא לענין קיומה בעולה ולא לענין איסורה בחטאת²⁶.

סיכום

במשנה נאמר שמי שהבדיל בחטאת העוף – פסלה, וכן הלכה. ר' אלעזר בר' שמעון חולק בדבר, ושיטתו הוסברה בגמ' ובראשונים בכמה דרכים: א. ר' ירמיה: לדעתו "לא יבדיל" פירושו שאין צורך להבדיל, ולא שהדבר אסור (לדעת רבנו תם כוונתו לאחר ההזאה דווקא). ב. רש"י, על פי שאר האמוראים בסוגיה: "לא יבדיל" הוא איסור, ועניינו שלא יעשה את החטאת כמעשה עולה. לפיכך, אם יבדיל באופן שפסול בעולה – הרי זה מותר, כגון כשלא ימצה (רב חסדא), או ישהה בין הסימנים (רבא ואביי). ג. תוספות בדעת אמוראים אלו: ההבדלה לפני ההזאה אסורה לגמרי, ואחרי ההזאה הדבר תלוי האם החטאת נעשית כמעשה עולה.

²⁶ לחלק בין שהייה בין הסימנים או בין המפרקת לסימן, הפוסלת, לבין שהייה בתוך הסימן, וכן משמע שחילק רעק"א על הרמב"ם מעה"ק ו,כג.

²⁶ מסברה הדבר קשה, למה שהייה מועטת בין המליקה להבדלה כבר מבטלת את ההבדלה? בשלמא אם מדובר בפסול שהייה כמו בשחיטה, מובן הדבר שהמליקה צריכה להעשות בבת אחת כמו השחיטה. בזבחי צדק תירץ את הרשב"א אחרת, שיש